

1-MODUL

Halollik madaniyatini shakllantirish

Professor-o'qituvchilar va xodimlar uchun

Bu modulda halollik nima ekanini, uning uch darajasi va to'rt ustunini, AI dan halol foydalanish tamoyillarini o'rganasiz hamda to'rtta real vaziyatda qaror qabul qilishni mashq qilasiz.

30 daqiqa

4 ta stsenariy

Mini test — 5 savol

Glossariy (1/2)

Halollik*integrity*

Shaxsning o'z qadriyatlari va axloqiy me'yorlariga har qanday sharoitda sodiqlik bilan amal qilishi

Itoatkorlik

Nazorat yoki buyruq bo'lgani uchun qoidaga rioya qilish. Halollikdan farqi: tashqi majburlashga tayanadi, ichki qadriyatga emas

Shaxsiy halollik

“Men o'zim qanchalik halolman?” — shaxs darajasidagi halollik

Kasbiy halollik

O'z kasbiy vazifasini adolatli va halol bajarish

Muassasa halolligi

Tashkilotda shaffoflik va hisobdorlikni ta'minlovchi tizimlar mavjudligi

Glossariy (2/2)

Rol model*namuna*

O'z xulqi orqali boshqalarga ijobiy ibrat bo'ladigan shaxs

AI shaffofligi*AI transparentligi*

Sun'iy intellektdan foydalanishni ochiq e'lon qilish

Manfaatlar to'qnashuvi

Shaxsiy manfaat (masalan, qarindoshlik yoki do'stlik) kasbiy qarorga ta'sir qilishi mumkin bo'lgan vaziyat

Nol-tolerantlik

Plagiat yoki halolsizlikka hech qanday istisnosiz chora ko'rish siyosati

Yashirin dastur*hidden curriculum*

Rasmiy o'quv dasturida yozilmagan, lekin o'qituvchi xulqi va muhit orqali o'rganiladigan qadriyatlar

Halollik nima?

Halollik — hech kim kuzatmayotganida ham to‘g‘ri ish qilishdir.

Mashhur ibora

Bu ibora keyingi slayddagi asosiy g‘oyani ochadi: halollik **nazorat bo‘lmaganda ham** to‘g‘ri yo‘lni tanlash.

Muallifligi haqida: bu ibora ko‘pincha C. S. Lewisga nisbat beriladi, ammo C. S. Lewis jamg‘armasi uni yozuvchiga noto‘g‘ri nisbat berilgan iqtiboslar qatoriga kiritgan. Iqtibos manbasini tekshirish ham akademik halollikning bir qismi.

Halollik tushunchasi

TA'RIF

Halollik — shaxsning o'z qadriyatlari va axloqiy me'yorlariga har qanday sharoitda sodiqlik bilan amal qilishi.

HALOLLIKNING MOHIYATI

Halollik nafaqat qoidani buzmaslik, balki **to'g'ri yo'lni ongli ravishda tanlashdir**.

Itoatkorlik

tashqi nazorat

Nazorat borligi uchun qoidaga rioya qilish

Halollik

ichki qadriyat

Nazorat bo'lmaganda ham to'g'ri yo'lni tanlash

HALOLLIKNING 3 BOSQICHI (S. Carter, 1996)

1

Farqlash

Nima to'g'ri, nima noto'g'ri ekanini mulohaza qilib aniqlash

2

Amal qilish

Shaxsiy manfaatga zid bo'lsa ham shunga muvofiq harakat qilish

3

Ochiq bildirish

Shu tushunchaga ko'ra harakat qilayotganini oshkora aytish

AKADEMIK HALOLLIKNING 6 FUNDAMENTAL QADRIYATI (ICAI, 2021)**Rostgo'ylik**

honesty

Ishonch

trust

Adolat

fairness

Hurmat

respect

Mas'uliyat

responsibility

Jasorat

courage

Halollikning uch darajali modeli

DARAJA

ASOSIY SAVOL

MISOL

1

Shaxsiy halollik*“Men o‘zim qanchalik halolman?”*

Plagiat qilmay mustaqil ishlash

2

Kasbiy halollik*“Kasbiy vazifamni halol bajaryapmanmi?”*

Baholashda adolatli bo‘lish

3

Muassasa halolligi*“Tashkilotimiz tizimli halollikni ta‘minlayaptimi?”*

Shaffof qabul qilish tartiblari

Uchala daraja bir-biriga bog‘liq: **shaxsiy halollik** — kasbiy halollikning negizi, **kasbiy halollik** esa — muassasa halolligining g‘ishtlari.

Halollik madaniyatining 4 ustuni

1

Namuna

Rahbarlar va o'qituvchilar o'zlari ibrat bo'ladi

Masalan: o'qituvchi AI dan foydalanganini o'zi ochiq aytadi

2

Tizim

Qoidalar, nazorat va hisobdorlik mexanizmlari mavjud

Masalan: kafedraning AI shaffoflik shartnomasi

3

Ta'lim

Halollik bo'yicha muntazam o'quv mashg'ulotlari

Masalan: xuddi shu kabi modullar va halollik darslari

4

Madaniyat

Halollik umumiy qadriyat sifatida e'tirof etiladi

Masalan: qoidabuzarlik haqida ochiq gapirish odatiy holga aylanadi

Halollik madaniyati o'z-o'zidan paydo bo'lmaydi — **u maqsadli harakatlar orqali quriladi.**

O'qituvchi — halollik namunasi

VAZIYAT

Halol o'qituvchi

Halolsiz o'qituvchi

Baholash

Barcha talabaga bir xil mezon qo'llaydi

Ba'zi talabalarni imtiyozli baholaydi

Xatolar

O'z xatolarini ochiq tan oladi

Xatolarini yashiradi

AI

AI yordamini ochiq e'lon qiladi

AI materialini o'ziniki deb ko'rsatadi

Plagiat

Plagiatga nol-tolerantlik siyosatini qo'llaydi

Plagiatni "ko'rmagan bo'ladi"

Talabalar o'qituvchining har bir tanlovini ko'radi. Shuning uchun o'qituvchi **nafaqat bilim beradi, balki halollik namunasini ham ko'rsatadi.**

Nima uchun muhim?

1

Talabalar atrofida qiladigan harakat qiladi

McCabe va Treviño (1993): talabalar halolsizligi bilan eng kuchli bogʻliq omil — **tengdoshlar xulqi haqidagi tasavvur**. Qoidabuzarlik haqida xabar berilishi ehtimoli past va jazo yengil deb bilinsa ham halolsizlik koʻpayadi.

2

Oʻqituvchi bu tasavvurni shakllantiradi

Oʻqituvchi plagiatga eʼtiborsiz qolsa, talabalar **“bu yerda qoidalar ishlamaydi”** degan signalni oladi.

3

Talabalar oʻqituvchi xulqidan ham oʻrganadi

Bu — **“yashirin dastur”** (hidden curriculum). Oʻqituvchi nafaqat bilim beruvchi, balki axloqiy muhitni yaratuvchi subʼyekt.

AI muhitida halollik — asosiy savol

SAVOL

Sun'iy intellektdan foydalanish — halolsizlikmi?

JAVOB

Yo'q. AI dan foydalanishning o'zi halolsizlik emas. Muhimi — **AI yordamini ochiq aytasizmi yoki yashirasizmi.**

VAZIYAT

Halol

Foydalanaman va ochiq aytaman

Halolsizlik

Foydalanaman, lekin yashiraman

Ilmiy maqola

Matnni AI yordamida tahrirladim va buni maqolada qayd etdim

AI yozgan matnni o'zim yozgandek jurnalga yubordim

Hisobot yoki xat

Loyihani AI tuzdi — men tekshirdim, tuzatdim va rahbarga aytdim

AI tuzgan hisobotni tekshirmay, o'z ishim deb topshirdim

Dars va talabalar

Talabalarga AI dan qanday foydalanganimni ochiq ko'rsataman

Talabadan oshkoralik talab qilaman, o'zim esa yashiraman

XULOSA

Muammo AI da emas — uning yordamini yashirishda.**Qoida:** AI dan foydalandingizmi? Ochiq ayting.**O'zingizni tekshiring:** yashirishga to'g'ri kelyaptimi? Demak, bu halolsizlik.

AI dan halol foydalanishning 5 tamoyili

TAMOYIL VA QISQA QOIDA

NIMA DEGANI?

AMALDA QANDAY?

1

Shaffoflik

AI ishlatdingizmi — ayting

AI yordamida tayyorlangan materialni ochiq ko'rsatish

Maqola, qo'llanma yoki slaydda **"AI yordamida tayyorlandi"** deb qayd etish

2

Mas'uliyat

Tekshirmasdan ishlatmang

Natija uchun AI emas, uni ishlatgan inson javob beradi

AI keltirgan raqam, fakt va manbalarni asl manbadan tekshirish: AI ba'zan **mavjud bo'lmagan manbani** ham "to'qib" chiqaradi

3

Chegara belgilash

Qayerda mumkinligini kelishing

Qaysi vazifalarda AI ishlatish mumkinligini kafedra siyosatida aniq belgilash

Sillabusda yozib qo'yish: **g'oya topishga — mumkin, yakuniy ishni yozishga — mumkin emas**

4

Ta'lim maqsadi

AI o'rgatsin, o'rniga ishlamasin

AI talabaning o'rnini bosmasin, balki o'rganishiga yordam bersin

Talaba tushunmagan mavzuni AI dan so'rab o'rganadi, lekin **mustaqil ishni o'zi yozadi**

5

Maxfiylik

Shaxsiy ma'lumotni yuklamang

Talaba va xodimlarning shaxsiy ma'lumotlarini AI tizimlariga yuklamaslik

Baholash qaydnomasi yoki ism-familiyali ro'yxatni AI ga yubormaslik; zarur bo'lsa, avval shaxsiy ma'lumotlarni olib tashlash

→ Bu 5 tamoyil kafedraning **AI Transparentlik shartnomasida** mustahkamlanadi — keyingi slaydda.

Kafedra AI Transparentlik (shaffoflik) shartnomasi

BU NIMA?

Kafedra aʼzolari AI dan qanday foydalanishni oʻzaro kelishib oladigan qisqa hujjat. U oldingi slayddagi 5 tamoyilni kafedraning kundalik qoidalariga aylantiradi.

Shartnomaning 4 asosiy bandi: kafedra aʼzolari nimaga kelishadi

Kafedra yigʻilishida muhokama qilinib, qabul qilinadi

1 Ochiq aytamiz

Oʻquv material yoki rasmiy hujjatda AI ishlatilsa, buni materialda qayd etamiz va kafedra mudiriga maʼlum qilamiz

Masalan: qoʻllanmada “Mashqlar loyihasi AI yordamida tuzildi, muallif tekshirdi” degan izoh

Tamoyil: **Shaffoflik**

2 Talabaga oldindan aytamiz

Har bir fan sillabusida talaba qayerda AI ishlatishi mumkin, qayerda mumkin emasligi yoziladi

Masalan: referat uchun gʻoya topishga — mumkin, matnni AI ga yozdirish — mumkin emas

Tamoyil: **Chegara belgilash** **Taʼlim maqsadi**

3 Tekshirib, keyin imzolaymiz

AI tayyorlagan materialni masʼul shaxs tekshirmaguncha u rasmiy hujjat sifatida qabul qilinmaydi

Masalan: hisobotdagi raqam va manbalar imzodan oldin asl hujjatlar bilan solishtiriladi

Tamoyil: **Masʼuliyat**

4 Shaxsiy maʼlumotni himoya qilamiz

Talaba va xodimlarning shaxsiy maʼlumotlari AI platformalariga yuklanmaydi

Masalan: roʻyxatni AI ga berishdan oldin ism-familiyalar olib tashlanadi

Tamoyil: **Maxfiylik**

Amaliy mashq: “Halollik barometri”

STSENARIY 1 — Baholashdagi bosim

Siz yakuniy nazorat natijalarini e’lon qildingiz. Barcha ishlar **baholash mezonlari asosida, xolis** baholangan. Shundan so’ng **dekan** sizga qo’ng’iroq qildi.

Muhim: bu talabalarining javoblari mezonlarga ko’ra yuqoriroq ballga loyiq emas. Ya’ni ballni ko’tarish uchun hech qanday asos yo’q.

Dekan telefonda aytdi

“Fakultetimizning o’rtacha balli pasayib ketdi, bu reytingimizga ta’sir qiladi. Bir nechta talabaning ballini ko’tarib qo’ying.”

Siz nima qilasiz? Real hayotda qanday yo’l tutgan bo’lardingiz — shuni tanlang.

A

Dekanning talabini bajaraman

B

Faqat chegaradagi 2–3 talabaga ball qo’shaman

C

Og’zaki rad etaman, boshqa hech narsa qilmayman

D

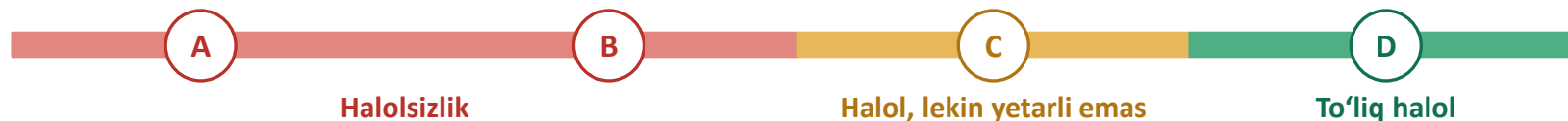
Yozma rad etaman va qonuniy yo’lni taklif qilaman

Muhokama: qaysi variantni tanlash eng qiyin va nima uchun? Sizni nima to’xtatib qolishi mumkin? **Variantlar tahlili — keyingi slaydda.**

Stsenariy 1 — variantlar tahlili

Halollik barometri

Variantlar qayerda turadi

A

Dekanning talabini bajarish

Rasmiy qaydnomadagi ball asossiz o'zgaradi. Talab og'zaki edi, imzo va javobgarlik esa sizda qoladi.

Halolsizlik

B

Faqat 2–3 talabaga ball qo'shish

Kichik soxtalashtirish ham soxtalashtirish. Bir marta yon bersangiz, keyingi safar yana so'rashadi.

Halolsizlik

C

Og'zaki rad etish

Halollik saqlanadi, lekin hech qanday iz qolmaydi. Past o'rtacha ball muammosi ham hal bo'lmaydi.

Yetarli emas

D

Yozma rad etish va qonuniy yo'l

Halollik ham, dekan bilan munosabat ham saqlanadi. Qaror hujjatlashtiriladi va asl muammo hal qilinadi.

To'liq halol

QANDAY QILINADI

1

Asoslang: ballar qaysi mezon bo'yicha qo'yilganini yozma tushuntiring

2

Yechim taklif qiling: norozi talaba uchun — apellyatsiya; past natija uchun — sabablar tahlili va qayta o'zlashtirish

3

Bosim davom etsa: komplayens-nazorat bo'limi yoki ishonch telefoniga murojaat qiling

XULOSA

Halollik — faqat “yo'q” deyish emas: **rad eting, asoslang, yechim taklif qiling.**

Amaliy mashq: “Halollik barometri”

STSENARIY 2 — Plagiat va do'stlik

Hamkasbingiz ta'tilda, uning guruhidagi referatlarni **siz baholayapsiz**. Bitta referatning 70 foizga yaqini internetdagi saytdan so'zma-so'z ko'chirilgan. Bu talaba — **hamkasbingizning jiyani**. Hamkasbingiz esa — **yaqin do'stingiz**.

Muhim: manba ko'rsatilmagan. Demak, bu tasodifiy o'xshashlik emas, plagiat.

Hamkasbingiz Telegramda yozdi

“Jiyanim aytdi, referatida muammo bor ekan. Do'stim, bu safar ko'z yumib qo'y, uyda o'zim gaplashaman.”

Siz nima qilasiz? Real hayotda qanday yo'l tutgan bo'lardingiz — shuni tanlang.

A

Do'stimning iltimosini bajaraman, ko'rmaganga olaman

B

Ballni biroz pasaytiraman, plagiatni qayd etmayman

C

Referatni do'stinga qaytaraman, qarorni o'zi qilsin

D

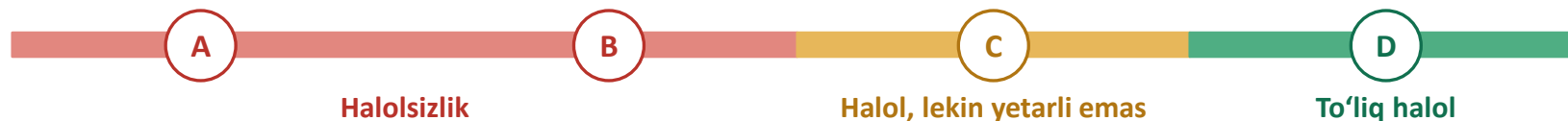
Umumiy qoida bo'yicha baholayman va do'stinga ochiq aytaman

Muhokama: do'stlik va adolat to'qnashganda sizga nima qiyin bo'ladi? **Variantlar tahlili — keyingi slaydda.**

Stsenariy 2 — variantlar tahlili

Halollik barometri

Variantlar qayerda turadi

A

Ko'rmaganga olish

Plagiat yashiriladi — boshqa talabalarga nisbatan adolatsizlik.

Halolsizlik

B

Ballni pasaytirib, plagiatni qayd etmaslik

Yashirin murosa: plagiat hujjatda qolmaydi, talaba saboq olmaydi.

Halolsizlik

C

Referatni do'stga qaytarish

Qaror qarindoshga o'tadi — bu manfaatlar to'qnashuvi.

Yetarli emas

D

Umumiy qoida bo'yicha baholash va ochiq aytish

Qoida hamma uchun bir xil, do'stlik esa ochiq gap bilan saqlanadi.

To'liq halol

TO'G'RI YO'L — D VARIANT QANDAY BAJARILADI

1

Hujjatlashtiring: ko'chirilgan qismlar va manbani qayd eting

2

Umumiy qoidani qo'llang: boshqa talabaga qanday bo'lsa, unga ham shunday. Talabaga xatosini tushuntiring

3

Do'stingizga ochiq ayting: qaror o'zgarmaydi. Bosim davom etsa — komplayens-nazorat bo'limiga murojaat qiling

Amaliy mashq: “Halollik barometri”

STSENARIY 3 — AI dan foydalanish savoli

Siz ma’ruza matnining **60 foizini AI (ChatGPT)** yordamida tayyorladingiz, so’ng uni tekshirib, tuzatib chiqdingiz. Lekin materialda bu haqda **hech qanday izoh yo’q**.

Muhim: sillabusingizda talabalardan AI dan foydalanganini ochiq ko’rsatishni talab qilgansiz.

Talaba dars paytida, butun guruh oldida so’radi

“Ustoz, bu matnni o’zingiz yozdingizmi?”

Siz nima qilasiz? Real hayotda qanday yo’l tutgan bo’lardingiz — shuni tanlang.

A

“Ha, o’zim yozdim” deb javob beraman

B

Javobdan qochaman:
“Muhimi — mazmuni” deyman

C

Tan olaman, uzr so’rayman va AI dan voz kechaman

D

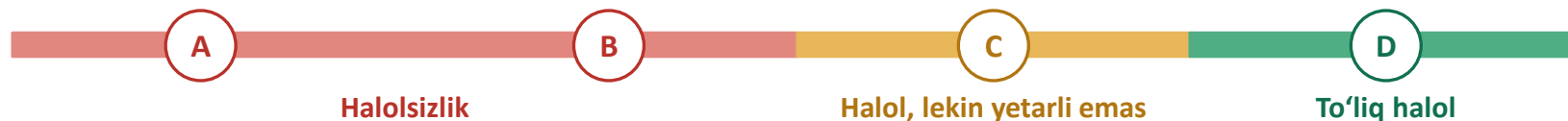
Ochiq aytaman va jarayonni tushuntiraman

Muhokama: nega bu savolga to’g’ri javob berish noqulay tuyuladi? **Variantlar tahlili — keyingi slaydda.**

Stsenariy 3 — variantlar tahlili

Halollik barometri

Variantlar qayerda turadi

A

“Ha, o‘zim yozdim” deyish

To‘g‘ridan-to‘g‘ri yolg‘on. Talaba bilib qolsa, ishonch butunlay yo‘qoladi.

Halolsizlik

B

Javobdan qochish

Chalg‘itish ham yashirishning bir turi — talabadan esa oshkoralik talab qilasiz.

Halolsizlik

C

Uzr so‘rab, AI dan voz kechish

Halol, lekin noto‘g‘ri saboq: AI dan foydalanishning o‘zi ayb emas.

Yetarli emas

D

Ochiq aytish va jarayonni tushuntirish

Talabalardan kutgan xatti-harakatingizni o‘zingiz namuna qilib ko‘rsatasiz.

To'liq halol

TO‘G‘RI YO‘L — D VARIANT QANDAY BAJARILADI

1

Ochiq ayting: matnning qaysi qismida va nima uchun AI dan foydalanganingizni

2

Mas‘uliyatni ko‘rsating: materialni qanday tekshirib, tuzatganingizni tushuntiring

3

Izoh qo‘shing: materialga “AI yordamida tayyorlandi, muallif tekshirdi” deb yozing — bu talabalar uchun tayyor namuna

Amaliy mashq: “Halollik barometri”

STSENARIY 4 — Qabulda shaffoflik

Siz magistraturaga **qabul komissiyasi a’zosisiz**. Bitta nomzodning majburiy hujjatlaridan biri yetishmaydi, hujjat qabul qilish muddati esa tugagan. Bu nomzodni **kafedra mudiri shaxsan tavsiya qilgan**.

Muhim: xuddi shu sabab bilan yana ikki nomzodning hujjatlari qaytarilgan.

Majlisda komissiyaning boshqa a’zolari dedi

“Mudirning odami-ku. Bitta hujjat uchun nima bo’libdi? Ko’rmaganga olaylik.”

Siz nima qilasiz? Real hayotda qanday yo’l tutgan bo’lardingiz — shuni tanlang.

A

Ko’pchilik qatori
ko’rmaganga olaman

B

Faqat unga hujjatni
keyinroq olib kelishga
ruxsat beraman

C

Ovoz berishda betaraf
qolaman, hech narsa
demayman

D

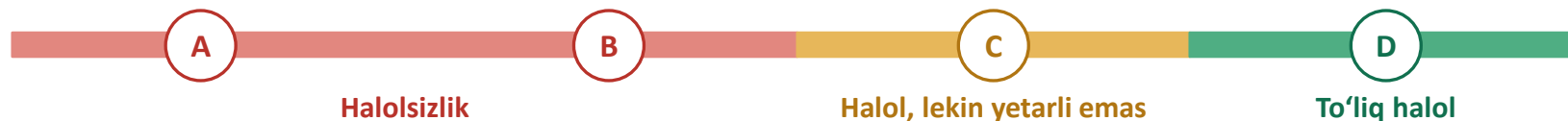
Qoidani eslataman va
fikrimni bayonnomaga
yozdiraman

Muhokama: tavsiya qachon oddiy holat, qachon bosimga aylanadi? **Variantlar tahlili — keyingi slaydda.**

Stsenariy 4 — variantlar tahlili

Halollik barometri

Variantlar qayerda turadi

A

Ko'pchilik qatori ko'rmaganga olish

Ko'pchilik qo'llagani uni to'g'ri qilmaydi. Hujjati qaytarilgan nomzodlarga adolatsizlik.

Halolsizlik

B

Faqat unga muhlat berish

Faqat bittasiga berilgan imkoniyat — istisno emas, imtiyoz.

Halolsizlik

C

Betaraf qolish

Qo'lingiz toza qoladi, lekin noto'g'ri qaror baribir qabul qilinadi.

Yetarli emas

D

Qoidani eslatib, fikrni bayonnomaga yozdirish

Qoida hamma uchun bir xil, fikringiz esa hujjatda qoladi.

To'liq halol

TO'G'RI YO'L — D VARIANT QANDAY BAJARILADI

1

Qoidani eslatib: muddat va talablar hamma uchun bir xil — ikki nomzodning hujjati aynan shu sabab bilan qaytarilgan

2

Hujjatda qoldiring: fikringizni majlis bayonnomasiga yozib qo'yishni so'rang

3

Bosim davom etsa: komplayens-nazorat bo'limiga xabar bering

Modul xulosasi

1

Halollik uch darajada quriladi

Shaxsiy, kasbiy va muassasa halolligi bir-birisiz ishlamaydi. Ular to'rt ustunga tayanadi: **namuna, tizim, ta'lim, madaniyat.**

4–7-slaydlar

2

O'qituvchi xulqi — “yashirin dastur”

Talabalar o'qituvchi aytgan gapdan tashqari, uning **qilgan ishidan** ham o'rganadi: qanday baholashidan, xatosini tan olishidan.

8–9-slaydlar

3

AI — vosita, muammo uni yashirishda

5 tamoyil va kafedra shartnomasi bitta qoidaga keladi: **ochiq ayting, tekshiring, shaxsiy ma'lumotni himoya qiling.**

10–12-slaydlar

4

Bosimga to'g'ri javob bor

Bosim rahbardan, do'stdan, auditoriyadan yoki jamoadan kelishi mumkin. Javob bir xil: **rad eting, asoslang, yechim taklif qiling.**

13–20-slaydlar

Halollik — bir martalik trening emas, balki kundalik qarorlar yig'indisi.

Shu haftada bitta qadam tanlang:

Sillabusga AI qoidasini yozish

Materialga AI izohini qo'shish

Kafedrada shartnomani muhokama qilish

Тест

Щелкните кнопку **Тест** для редактирования этого теста

Qaysi holatda o'qituvchi halollikni namoyon qiladi?

- ☐ Hech kim tekshirmasa ham, barchaga bir xil mezon qo'llaydi
- ☐ Rahbar ko'rsatmasini muhokamasiz, so'zsiz bajaradi
- ☐ Tekshiruv kelishini bilib, baholarni qayta ko'rib chiqadi
- ☐ Talabalar norozi bo'lmasligi uchun baholarni yumshatadi